

Discussienotitie over internationale veiligheid

NAVO - Verenigde Staten
Verenigde Naties - Europa

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1. Inleiding	6
1.1. Het probleem	6
1.2. De vraag	6
1.3. Uitgangspunten en oplossingsrichtingen	7
1.4. Nader beschouwd	10
2. De veiligheidssituatie	11
3. De NAVO	13
4. De Verenigde Staten	17
5. Europa	21
6. OVSE	26
7. Nederland	27
8. De krijgsmacht	29
9. Afsluiting	31
Lijst van afkortingen	33
Bronnen	34

Discussienotitie over internationale veiligheid

Voorwoord

Geachte lezer,

Met publicaties over de relatie tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten (oktober 2000), *Een agenda voor een veiligheidsbeleid tegen terrorisme* (maart 2002), *Europa, hoe nu verder* (maart 2002), *De Europese Unie en Rusland* (januari 2003) en *De uitbreiding van de Europese Unie: wie zijn de kandidaat-lidstaten?* (oktober 2003), wil de Commissie Buitenland een bijdrage leveren aan de discussie over belangrijke onderwerpen die in Europees verband spelen. Voor u ligt de volgende discussienotitie in deze reeks.

Het begrip internationale veiligheid heeft zeker sinds de aanslagen op 11 september 2001 een andere, meer beladen, betekenis gekregen. Voor de maatregelen die overheden hebben getroffen om veiligheid van burgers ook in internationaal verband te garanderen, is veel publieke aandacht. Dat is veel minder het geval wanneer het gaat om de gewijzigde verhoudingen tussen de internationale organisaties die verantwoordelijkheden dragen waar het gaat om die garanties. Dan gaat het in het bijzonder om de Verenigde Naties, de NAVO en de Europese Unie. De verschillen in inzicht tussen Europese landen alsmede tussen Europa en de Verenigde Staten, waar het gaat om de rol en functie van deze instellingen, zijn de afgelopen periode steeds duidelijker geworden.

Als klein land is Nederland gebaat bij een goed functionerende internationale veiligheidsstructuur. De vraag is hoe de internationale veiligheid kan worden versterkt en welke visie Nederland daarop moet hebben. Welke bijdrage moeten wij leveren en welke kijk heeft het CDA op dit belangrijke vraagstuk?

Deze vragen komen aan bod in deze nota die, naar wij hopen, voldoende aanknopingspunten biedt voor discussie.

Drs. P. Bukman
Voorzitter Commissie Buitenland CDA

1. Inleiding

1.1. Het probleem

Gewijzigde omgeving. De internationale veiligheidsomgeving is de afgelopen vijftien jaar in, soms heftige, beroering. Zo is de situatie op het Europese continent drastisch gewijzigd met het uiteenvallen van het Warschau Pact. Voormalige Oostbloklanden treden nu toe tot de EU en de NAVO, waarin tegenwoordig ook Rusland een plaats heeft, zij het met een ‘status aparte’. De ‘tegenstanders’ van gisteren, zijn de ‘medestanders’ van vandaag, al blijft dit onvoorspelbaar op de lange termijn. Ook hebben zowel de NAVO als de EU sindsdien een aantal crisisbeheersingsoperaties uitgevoerd tot ver buiten hun verdragsgebieden, zoals in voormalig Joegoslavië, Afrika, Afghanistan en Congo. Sommige daarvan zijn nog steeds gaande. Tot een decennium terug, was een dergelijk optreden vrijwel ondenkbaar. Ondertussen blijft het zeer onrustig in het Midden-Oosten en zijn in de Golfregio grootschalige militaire acties uitgevoerd onder leiding van de VS.

Spanningen tussen veiligheidsorganisaties. Door deze gebeur-

tenissen – vooral de laatste – zijn kloven zichtbaar geworden tussen de veiligheidspercepties van bepaalde Europese landen en tussen Europa en de VS. Dit vertaalde zich ook in discussies tussen de verschillende internationale veiligheidsorganisaties. De grote katalysator hiervan was ‘11 september’ en de wijze waarop hierna besluitvorming ten aanzien van het ingrijpen in Irak tot stand kwam. Grote verschillen in zienswijzen tussen enerzijds Europese landen onderling en anderzijds tussen enkele Europese landen en de VS werden scherp zichtbaar. Hierdoor zijn de onderlinge verhoudingen binnen de VN, de NAVO, de EU en de Transatlantische Band – als belichaming van de betrokkenheid en verbondenheid tussen de VS en Europa – onderwerpen van scherpe gedachtewisseling geworden. Slechte verhoudingen tussen deze organisaties zijn niet in het belang van Nederland. Een relatief klein en vooral extern georiënteerd land als Nederland is namelijk sterk afhankelijk van het goed functioneren van internationale veiligheidsorganisaties en structuren. Deze zijn immers unieke dragers van internationale dialoog en concrete samenwerking. Ook

betekenen zij, zeker voor de kleine landen, een belangrijke weg om hun belangen en opvattingen naar voren te brengen en af te stemmen in internationaal verband. Het vormen van steeds wisselende internationale ad-hoc coalities, al naar gelang de gelegenheid, kan soms nodig zijn – ook voor Nederland – maar vormt geen langdurig en betrouwbaar alternatief voor deze structuren. Sterker nog, ze kunnen zelfs ondermijnend werken. Ad-hoc coalities zijn laatste redmiddelen welke kunnen worden ingezet indien de andere reguliere mogelijkheden zijn uitgeput of niet afdoende blijken te functioneren. Dat is in de afgelopen twee jaren wel voorgevallen. Ondanks dat op dit moment (januari 2004) de betrokken landen, gelukkig, weer werken aan herstel van vertrouwen, is niet uit te sluiten dat in de toekomst wederom vergelijkbare spanningen gaan ontstaan als ten tijde van de Irak-crisis. Dit duidt op een potentieel strategisch veiligheidsprobleem voor Nederland.

1.2. De vraag

Versterking internationale veiligheid. Als een van de oorzaken van de recente en huidige dis-

1.3. Uitgangspunten en oplossingsrichtingen

Internationale organisaties. De notitie baseert zich op een aantal uitgangspunten. Enkele daarvan zijn al aan bod gekomen. Zo zijn goed functionerende en communicerende internationale veiligheidsorganisaties van vitaal belang voor Nederland. Het aangaan van ad-hoc coalities – hoe onvermijdelijk en noodzakelijk ook in sommige situaties, ook voor Nederland – zijn daarvoor geen wenselijk noch structureel alternatief.

Relatie VS en Europa. Een ander uitgangspunt is dat de VS bereid zullen blijven tot zelfstandig handelen wanneer internationale besluitvorming zodanig vertraagd of gehinderd wordt door individuele landen dat een (in de ogen van de VS en de zich bij de VS aansluitende landen) zelfstandig oppakken van een eigen verantwoordelijkheid noodzakelijk wordt. Deze bereidheid in combinatie met de status van supermacht maakt dat de VS zo een groot stempel kunnen drukken op het internationale beleid van veel internationale organisaties. De relevantie van de EU – in haar streven naar een volwaardig partnerschap met de VS – kan in dit krachtenspel pas vergroot worden wanneer de EU beter in staat is als een eenheid op te treden. Zij dient dan tevens een coherente visie te ontwikkelen ter behartiging van de eigen EU-belangen en bereid te zijn samen met de VS op te trekken.

cussies over het functioneren van de VN, de NAVO, de EU en de Transatlantische Band wordt de grote machtspositie van de VS, vooral op economisch en militair terrein, vaak genoemd. Dat zou de VS de mogelijkheid geven om, vanuit eigen beoordeling van de internationale situatie, verantwoordelijkheid te nemen om tot zelfstandig optreden over te gaan. Daartegenover staat de onmacht van de EU om tot doelmatige defensiesamenwerking te komen ten einde concrete situaties van onveiligheid en conflicten het hoofd te bieden. Initiatieven van sommige Europese landen om afzonderlijke defensieclusters te vormen en separate initiatieven te nemen, dragen niet bij aan een geloofwaardige gemeenschappelijke Europese aanpak van de problemen. De vraag moet gesteld worden hoe de positie van de VS zich verhoudt tot de verdeelde inbreng van Europa in het versterken van de internationale veiligheid. Dat is een complex vraagstuk, met niet alleen vele variabelen, maar ook met vele vormen van aanpak. De beste methode en uitkomst vallen dus niet met zekerheid te voorspellen of te garanderen. Deze notitie kan dus niet de enige en eenduidige waarheid zijn. Het bouwt voort op eerdere CDA-rapporten over veiligheid en defensie en is tegelijkertijd een *food for thought paper*. Uit de recente ontwikkelingen is wel de roep om een integrale aanpak naar voren gekomen. Er kan niet op één bord worden geschaakt. Zo speelt bijvoorbeeld de NAVO

in dit vraagstuk een zeer belangrijke rol. Immers, de NAVO is een beproefde politiek-militaire organisatie waarin structureel overleg plaatsvindt tussen de VS en de Europese landen over wereldwijde veiligheidsvraagstukken. Het geeft daarmee uitdrukking aan de Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese veiligheid. Verder is de NAVO de belichaming van de Transatlantische Band. Ook de EU is een prominente speler. Zo heeft de EU een directe relatie met de NAVO en de VN en bestaat het voornemen een actievere houding aan te nemen op het gebied van internationale veiligheid, al gaat dat met horten en stoten. Vanzelfsprekend nemen ook de VN en de OVSE een belangrijke plaats in.

Belang. Nederland is uitermate gebaat bij een goed functionerende en relevante internationale veiligheidsstructuur. Echter, zoals eerder gezegd, is daar momenteel te weinig sprake van. Hoe kan de internationale veiligheid – in het kader van de huidige politiek-strategische ontwikkelingen – worden versterkt? Welke visie moet Nederland hierop hebben, welke bijdragen moet zij hieraan leveren, welke andere overwegingen spelen daarbij een rol en welke kijk kan het CDA daarop hebben? Deze vragen zijn de hoofdthema's van deze notitie, welke zich in het bijzonder concentreert op de EU, de NAVO, de Transatlantische Band en de relaties daartussen.

Europese verantwoordelijkheden. Verder ligt het in de rede dat de EU een grotere medeverantwoordelijkheid toont – en neemt – voor de bescherming van de internationale rechtsorde en het tegengaan van bedreigingen in de wereld. Daar is de EU immers mede afhankelijk van en respectievelijk verantwoordelijk voor. In dat kader zal Europa, naarmate de politieke en militaire samenwerking in Europa groeit, ook op buitenlands-, veiligheids- en defensiegebied een gelijkwaardige partner van de VS kunnen en moeten worden. Wel zal dat nog veel en langdurige Europese politiek-militaire inspanningen en moed vragen. Op zich zullen de VS een dergelijke ontwikkeling verwelkomen. Het betekent immers een volwaardiger EU aandeel in de NAVO en dat is iets waar de VS belang bij hebben. Anderzijds zullen de VS zo'n ontwikkeling ook kritisch volgen. Een Europese Unie die een bereidheid zou hebben een van de VS en van de NAVO afwijkende koers te gaan volgen zal men afkeuren. De inmiddels, terecht, afgeblazen Frans/Duitse plannen voor een EU-hoofdkwartier 'Tervuren', dat naast en onafhankelijk van de NAVO zou moeten komen te staan, is men in Amerika waarschijnlijk nog niet vergeten. Desondanks zijn de VS en Europa vanuit een gemeenschappelijke geschiedenis, cultuur, normen, waarden en belangen op elkaar aangewezen; zelfs tot elkaar veroordeeld, ondanks beleids- en belangenconflicten over welk onderwerp dan ook. Er is veel meer dat de

VS en Europa bindt dan scheidt. Een in ieder opzicht volwaardige relatie tussen de EU en de VS is dus in beider belang.

Versterkt Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB). In dat kader wordt aangenomen dat het buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid van de EU stapsgewijs wordt versterkt, waardoor de ruimte voor individueel buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid van de EU-landen verder afneemt. Hierdoor wordt het individueel nastreven van eigen nationale belangen steeds moeilijker. Dit kan als belemmerend worden ervaren door de afzonderlijke EU-landen, waarop deze de verdere ontwikkeling van een gemeenschappelijk Europees buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid zullen proberen af te remmen. Het is dus van belang dat samenhang tussen de verschillende beleidsterreinen en nationale belangen wordt aangebracht. Er moet bewust en planmatig worden gewerkt aan mogelijkheden en uitkomsten waarin de afzonderlijke EU-lidstaten en derden, zoals de VS en Rusland in zijn geïnteresseerd. Dit zal veel inzet vragen van de EU-landen, niet alleen op politiek gebied maar ook op het gebied van militaire capaciteiten, en een lange en moeizame weg zijn.

EU-'voortrekkers'. Desondanks zullen de EU-landen gaan (moeten) inzien, dat het eigenbelang op termijn het meest is gediend indien het buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid – inclu-

sief het daarbij behorende materieelbeleid en industriële samenwerking – waar mogelijk eerst wordt afgestemd in Europees verband. Ter wille van een efficiëntere samenwerking in Europa wordt daarom door sommige landen een besluitvorming voorgestaan waarbij de grotere EU-landen (Frankrijk, Duitsland en Engeland) het voortouw nemen. Twee van hen zijn leden van de permanente Veiligheidsraad. Duitsland is in Europa economisch gezien het grootste en machtigste land. Voorts vertegenwoordigen deze landen van oudsher de drie meest uitgesproken strategische denkpatronen in Europa: Europees, Continentaal en Atlantisch. Als deze drie landen dus tot een overeenstemming zouden kunnen komen, zou automatisch een 'gezamenlijk Europees standpunt' zijn geformuleerd, of eenvoudiger haalbaar zijn. Deze constructie lijkt aantrekkelijk op het eerste gezicht. Het kan echter leiden tot ongelijkheid en een elitevorming binnen de EU. Ook het gevaar van 'desintegratie' en 'verschillende snelheden' binnen Europa is niet te ondenkbeeldig. Dit is onwenselijk. Alhoewel het vanzelfsprekend is dat overeenstemming tussen Frankrijk, Duitsland en Engeland nodig is voor een eensgezind Europa, is het formaliseren van een dergelijke 'voortrekkersrol' door deze landen geen goede optie.

Verbindend element. Een coherente en daadkrachtige besluitvorming op buitenlands-, veiligheids- en defensiegebied én de bereidheid daar concrete invul-

ling aan te geven, zijn momenteel de achilleshielen van de EU en dienen daarom voortvarend en met prioriteit ter hand te worden genomen. Vooral omdat dit ook de capaciteiten van en de besluitvorming binnen de NAVO, de VN en de verhoudingen in de Transatlantische Band zeer ten goede zou komen. Een politiek-militair sterkere en meer eensgezinde EU is dus niet alleen in het belang van de EU zelf, maar ook van de NAVO, de VN, de VS en dus ook van Nederland. Naast de al ontwikkelde soft power-capaciteiten van de EU, moeten nu daarom ook de hard power-capaciteiten van de EU vorm krijgen en worden afgestemd op die van de NAVO. Of zoals Kofi Anan heeft gezegd: ‘you can do a lot with diplomacy, but a lot more with diplomacy backed up by force’. Niet alleen woorden, maar ook daden. Het draft Solana Paper is daarvoor reeds een goede aanzet en moet verder worden ontwikkeld. Juist de positie van de EU, met haar vele aansluitingen op andere organisaties, biedt op zich een unieke uitgangspositie: een in heel veel fora (potentieel) relevante speler, welke zich dus, door een eenduidig en helder buitenlands- en veiligheidsbeleid en bijbehorende capaciteiten, sterk kan ontwikkelen tot een centraal verbindend element tussen de verschillende veiligheidsorganisaties. Dit gegeven betekent een unieke kans voor relevantie van Europa. Een sterker EVDB leidt immers automatisch tot een sterkere NAVO en VN. Daarom moet Nederland – en daarbinnen het CDA – zich bin-

nen haar vermogen daarvoor sterk maken.

Nederlandse positie en bijdragen.

Nederland is een relatief klein land, doch met een (nog) niet onaanzienlijke positie – bijvoorbeeld binnen de NAVO en de EU – op zowel economisch, politiek als militair terrein. Dit laatste aspect dreigt door voortdurende bezuinigingen echter teveel te worden uitgehold en is ook niet in overeenstemming met de veiligheidssituatie. Een stijging van het defensiebudget zou op zijn plaats zijn. De door de regering – vanwege de huidige economische situatie – gestelde prioriteiten, lieten dit niet toe. De ondergrens van het defensiebudget is echter bereikt. Van Nederland mag de politiek-militaire bereidheid en geschiktheid worden verwacht om een zinvolle, zichtbare, passende en solidaire bijdrage van hoge kwaliteit te leveren aan het oplossen van internationale veiligheidsvraagstukken. Dit zal vrijwel altijd plaatsvinden in internationaal verband en – militair gesproken – vaak een bijdrage op het tactische niveau omvatten. Een dergelijke bijdrage kan – alhoewel bescheiden in ambitie – als ‘passend’ worden betiteld. Het krijgt echter meer politiek-militaire betekenis als het voorziet in een nichecapaciteit, en/of (ook) strategisch (regionaal) kan worden ingezet. Nederland beschikt reeds over dergelijke capaciteiten, zoals (strategisch) zee- en luchttransport, luchtmobiele en helikopter operaties, amfibische schepen, commandovoering, breed inzetbare fregatten, *multi-*

role jachtvliegtuigen ondersteund door tankervliegtuigen, luchtverkenning (ook met onbemande vliegtuigen), verdediging tegen ballistische- en kruisraketten en nucleaire, biologische en chemische wapens en inzet van (speciale) eenheden. Aan al deze capaciteiten is zowel binnen de NAVO als de EU een grote behoefte. Verder zijn veel van deze capaciteiten in meer of mindere mate geschikt om ‘strategische druk’ te kunnen maken. Hierdoor wordt de politiek-militaire meerwaarde van de Nederlandse bijdrage nog verder vergroot. Dit telt mee in het internationale buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid. Vanzelfsprekend dienen de Nederlandse militaire inspanningen complementair te zijn aan die binnen de NAVO en de EU. Het aanhouden van onnodig dubbele, overtollige, niet of minder bruikbare capaciteiten (de zogenaamde *legacy systems*) heeft voor zowel de NAVO, de EU als Nederland immers geen zin. Per slot van rekening is een krijgsmacht ook – of juist vooral – een middel om politiek mee te bedrijven. Nederland moet de reeds beschikbare niche en strategische capaciteiten dus aanhouden, waar nodig en mogelijk versterken en de bereidheid tonen om deze daadwerkelijk in te zetten. Voorts blijft een civiel-bestuurlijke bijdrage – zowel preventief als na de gevechtshandelingen – uiterst zinvol.

1.4. Nader beschouwd

In bovenstaande paragrafen is een aantal belangrijke uitgangspunten gedefinieerd en is een doorkijk gegeven naar een mogelijke oplossing voor de huidige problematiek rond de internationale veiligheidsorganisaties en structuren. Voor een juiste appreciatie daarvan, is het nodig de materie in een breder en samenhangend kader te schetsen en bepaalde aspecten nader te duiden.

2. De veiligheidssituatie

Tegenstellingen. Het einde van de Koude Oorlog heeft niet geleid tot een veiligere wereld. De ineenstorting van het Warschau Pact, de Sovjet Unie en het verlies van invloed door Rusland over de landen gelegen in haar periferie, hebben geleid tot een grote instabiliteit in die gebieden, met soms verstrekken-de veiligheidsgevolgen. De voorspelbaarheid van de internationale veiligheidssituatie is in vele delen van de wereld sterk afgenomen. Ook is door de verdere eenwording van Europa en de vergroting van de welvaart in het Westen, de kloof tussen arm en rijk groter geworden, resulterend in forse aantallen vluchtelingen en asielzoekers naar West-Europa. Door de tegenstellingen tussen het Westen en vele andere delen in de wereld, ontstaat een sterk gevoel van ongelijkheid, onrechtvaardigheid, soms inferioriteit en zelfs haat.

Islam en het Westen. De welvaart en de machtspositie van het Westen, wordt door sommige fundamentalistische groepen in het Midden-Oosten en andere landen gekenmerkt als de verwording van en het machtsmisbruik door het 'niet gelovige' of 'heidense' Westen. De terreuraanslagen in New York en

Washington van 11 september 2001, zijn zichtbare uitingen van fanatisme en wraak geïnspireerd door fundamentalistische Islamitische leiders. Terwijl de wereldolievoorraden vooral worden aangetroffen in het Midden-Oosten, blijven de betrokken bevolkingen niet alleen achter in democratische ontwikkeling, maar ook in welvaart. Ook in andere regio's van de wereld, zoals Afrika, komt de economische ontwikkeling niet, of slechts zeer moeizaam, van de grond en leeft de bevolking in armoede. Deze regio's worden gekenmerkt door een explosieve bevolkingsgroei en een grote schaarste aan natuurlijke bronnen en grondstoffen, die – indien ze al aanwezig zijn – voor een groot deel door het Westen worden ge(ver)bruikt. Daarnaast wordt de autochtone bevolking van deze gebieden vaak door dictatoriale, corrupte of oligarchische regimes onderdrukt. Het zijn vooral de Islamitische landen die zich afzetten tegen het Westen, waarbij radicale fundamentalisten de boventoon voeren en zich in sterk bedreigende termen uitlaten. De Westerse veiligheid wordt openlijk bedreigd.

Westerse reactie. Op militair conventioneel gebied zijn de

genoemde landen en regio's niet of nauwelijks in staat zich met het Westen te meten. De 'nieuwe' en vrijwel als enige overgebleven veiligheidsrisico's voor het Westen zijn daarom terrorisme en massavernietigingswapens, inclusief de overbrengingsmiddelen daarvoor. Deze dreiging dient niet onderschat te worden: rapportages van veiligheidsdiensten bevestigen dat terroristische organisaties en *rogue states* steeds dichterbij mogelijkheden komen om over *Weapons of Mass Destruction* (WMD) en inzetmiddelen te beschikken. In de externe veiligheids- en tegenstrategie van het Westen, zijn de nucleaire en conventionele afschrikking en indamming vervangen door een vroegtijdige dialoog tussen mogelijk conflicterende partijen, maatregelen in het kader van ontwikkelingssamenwerking en het kweken van wederzijds begrip, vertrouwen en rechtvaardige verhoudingen. Als dit faalt, worden expeditionaire strijdkrachten ingezet; liefst vroegtijdig. Doel hiervan is de opsporing en uitschakeling van de risico's, wisseling van onwenselijke regimes, gevolgd door stabilisatie en wederopbouw van het land of de regio. In de interne veiligheids- en tegenstrategie is

territoriale verdediging tegen een grootschalige verrassingsaanval vervangen door versterking van de veiligheidsdiensten, controle aan de buiten en binnengrenzen, stringentere controle op financiële transacties, een strenger asielbeleid, een sterker justitieel en opsporingsapparaat en inzet van de krijgsmacht voor zo mogelijke voorkoming en bestrijding van de gevolgen van een terroristische aanslag. De externe en interne strategie van het Westen zijn daarmee twee kanten van één medaille geworden.

3. De NAVO

Van Koude Oorlog naar heden.

De veertig jaar durende politiek-militaire tegenstellingen tussen Oost en West tijdens de Koude Oorlog zijn verdwenen. De splitting van Europa en van Duitsland kwam ten einde.

Grootscheepse verrassingsaanvallen tegen het NAVO-gebied zijn met de ineenstorting van de Sovjet Unie zeer onwaarschijnlijk. Vroegere leden van het Warschau Pact zijn inmiddels lid van de NAVO en de EU of staan op het punt dit te worden. Het wegvallen van de communistische greep op de landen van het Warschau Pact heeft vroegere sentimenten van etnische tegenstellingen wakker gemaakt. Deze waren aanleiding voor burgeroorlogen in de Balkan met ongekende en meedogenloze acties tegen de bevolking. Daarop is de NAVO voor het eerst in haar geschiedenis als geheel militair in actie gekomen en nog wel direct buiten haar verdragsgebied. Dit optreden typeert de sinds de Top van Washington (1999) in gang gezette verschuiving in strategische oriëntatie van de NAVO. De focus ligt niet langer op bondgenootschappelijke territoriale verdediging – deze grondslag is namelijk wegevalen – maar op crisisbeheer-

singsoperaties in de NAVO-periferie en – sinds de Top van Praag in 2002 – tot zoonodig ver daarbuiten. De huidige NAVO-operaties in Afghanistan en Irak demonstreren dit, ondanks alle perikelen en problemen die daarmee gepaard gingen.

‘11 september’ was ook voor de NAVO een belangrijke gebeurtenis. Immers, vrijwel direct na deze terroristische aanslag, verklaarde de NAVO zich ‘solidair’ met de VS, waarbij Nederland overigens enigszins aarzelde. Daarop werd – voor het eerst in haar geschiedenis – het NAVO-artikel 5 geactiveerd. Vervolgens maakte de VS daar nauwelijks gebruik van, waarover later meer. De meest concrete steun door de NAVO aan de VS bestond uit het sturen van NAVO-radarvliegtuigen naar de VS voor de bewaking van het Amerikaanse luchtruim.

Afghanistan. Conform haar *National Security Strategy*, ving de VS kort na de aanslagen van ‘11 september’ aan met militaire operaties in Afghanistan. Op basis van het VN-handvest en verschillende VN-resoluties terzake en op basis van een achteraf verkregen mandaat van de

Veiligheidsraad, heeft Amerika op een militair robuuste en snelle wijze het Taliban-regime in Afghanistan omver geworpen. De NAVO speelde hierbij als organisatie nauwelijks een rol. Wel werd vrijwel onmiddellijk artikel 5 van het NAVO-verdrag geactiveerd. Mede hierdoor deden in de operatie *Enduring Freedom* vele NAVO-landen mee. Dat de NAVO zélf in deze strijd toen geen actieve rol speelde, had onder andere te maken met het toenmalige gebrek aan overeenstemming tussen de NAVO-partners over de rol van de NAVO in de strijd tegen het terrorisme en de vormgeving daarvan. Ook beschikten weinig NAVO-landen over militaire capaciteiten die benodigd waren voor operaties in Afghanistan. Gaandeweg heeft deze discussie zich echter ontwikkeld en is de rol van de NAVO in Afghanistan gegroeid. Op dit moment is het de spil van de lopende operatie van stabilisatie naar een wederopbouw: de NAVO heeft de leiding over de ISAF-operatie, hierin aangemoedigd door al haar leden. Dit is zeer positief. De ontbrekende capaciteiten voor snel en krachtig militair optreden over grote afstanden blijft echter een punt van grote zorg.

Irak. De bovenstaand geschetste gang van zaken rond Afghanistan, herhaalde zich feitelijk tijdens de aanloop naar de Irak crisis en de daadwerkelijke militaire operaties tegen Irak. Alhoewel de VN-Veiligheidsraad – initieel niet maar later wel – door de VS werd betrokken bij de besluitvorming omtrent wel of niet militair optreden tegen Irak, was van aanvang duidelijk dat de VS bereid was desnoods alleen tegen Irak ten strijde te trekken. Tijdens de consultaties binnen de Veiligheidsraad bleek tevens en wederom het verschil in ‘veiligheidsdenken’ tussen enerzijds de VS en verschillende leden van de Veiligheidsraad en anderzijds enkele Europese landen. De VS oordeelde daarbij dat er – mede gezien het jarenlang frustreren van elke vorm van reële dialoog door Irak – voldoende gronden waren om militair in te grijpen. Diegenen die daartegen waren meenden dat het voortzetten van de weg via wapeninspecties meer voor de hand lag. Er ontstond een duidelijke ‘wig’ tussen de verschillende visies aan weerszijden van de Atlantische Oceaan en tussen bepaalde Europese landen onderling.

Effecten binnen de NAVO.

Parallel aan de discussies in de Veiligheidsraad, werd over deze materie ook beraadslaagd binnen de NAVO. De zojuist geschetste tegenstellingen in visies van de Europese NAVO-landen, kwamen vanzelfsprekend ook tijdens deze NAVO-beraadslagen prominent naar voren. De NAVO bleef tot op (en zelfs na) het

einde van de Irak-crisis en het daadwerkelijke ingrijpen verdeeld. Het resultaat was dat de NAVO als geheel geen betekenis kon of wilde hebben voor de VS in haar strijd tegen Irak. De VS hadden de NAVO waarschijnlijk ook niet nodig gehad voor haar militaire operaties. Ook omdat sommige NAVO-partners op voorhand blokkeerden (zoals Duitsland dat aangaf onder geen beding betrokken te willen zijn bij krijgshandelingen in Irak), was het voor de VS niet zinvol om de NAVO als organisatie te vragen deel te nemen aan de aanval op Irak. De VS hebben wel bilateraal met NAVO-partners geopereerd. In de dreiging die vanuit Irak uitging naar buurlanden heeft de NAVO, en in het bijzonder artikel 5 van het NAVO-Verdrag, wel een cruciale rol gespeeld. Zo stuurde Nederland op grond hiervan (en na een Turks verzoek hiertoe) Patriot-eenheden naar Turkije.

Gevolgen voor relaties NAVO, EU en VS. Bovenstaande gang van zaken heeft de cohesie van de NAVO en de relevantie daarvan voor de VS ontegenzeggelijk (zwaar) geschaad, al is na afloop van de primaire gevechtshandelingen een aantal ‘reparatiehandelingen’ uitgevoerd, zowel op diplomatiek als op militair vlak. Zo worden wederzijdse bezoeken gebracht op de allerhoogste niveaus en neemt de NAVO inmiddels de taken van de *International Security Assistance Force* (ISAF) in Afghanistan op zich. Ook steunt de NAVO de Poolse militaire bijdrage aan de *Stabilisation Force Iraq* (SFIR)

en nemen bepaalde NAVO-landen – waaronder Nederland – op individuele basis hieraan deel. Enerzijds zijn dit positieve ontwikkelingen die erop wijzen dat de NAVO zich herstelt. Anderzijds is duidelijk dat de eensgezindheid van de NAVO nog niet is hersteld en dat deze nog steeds in een heftig proces van beweging verkeert. Zeker zolang de EU het risico in zich heeft van een sterk verdeelde kijk op buitenlandse- en defensiepolitiek, blijft de kans bestaan dat de VS haar eigen verantwoordelijkheid met een ad-hoc coalitie oppakken. Voor de NAVO als geheel is dat contra-productief en – uiteindelijk – ook voor Nederland. Tegelijkertijd kunnen de Europese NAVO-partners in tal van andere opzichten niet zonder de ‘grootste NAVO-partner’, zonder wie het bondgenootschap ten dode is opgeschreven en op wie sterk wordt geleund om de veiligheid ‘verder weg’ te kunnen garanderen. Dus; alhoewel kritiek mogelijk is op de toenmalige handelswijze van de VS, is Europa niet gebaat bij slechte verhoudingen met de VS en een ‘eroderend’ Bondgenootschap. Tevens kan Europa de hand ook in eigen boezem steken.

Amerikaanse betrokkenheid.

De NAVO moet dus worden ‘gerepareerd’. Daarvoor zijn blijvende Amerikaanse betrokkenheid en interesse voor de NAVO – opgewekt door Europese eensgezindheid over en bereidheid tot een volwaardige bijdrage aan het oplossen van de internationale veiligheidspro-

blematiek – essentieel, ook voor wat betreft militaire capaciteiten. Bij een onevenwichtige relatie tussen de VS en de andere NAVO-landen, is niemand gebaat. Daardoor zou namelijk de situatie ontstaan dat de VS – gedwongen door besluiteloosheid en al dan niet samen met een selectief aantal andere NAVO-landen – eigenstandig beslist en tot actie overgaan, terwijl de NAVO als geheel pas aan bod komt om de taken te verrichten die een minder controversieel besluit vergen dan de oorspronkelijke actie. Dat zou de NAVO marginaliseren tot een organisatie van alleen achteraf ‘de rommel opruimen’. Een dergelijke ontwikkeling – een vorm van taakspecialisatie – drukt de NAVO in een dermate ondergeschikte rol, dat deze uiteindelijk funest voor haar voortbestaan zal blijken te zijn. Dit moet met alle kracht worden voorkomen, ook door Nederland. De NAVO kent inmiddels een groot initiatief om zich juist geschikter te maken voor die eerste acties, samenhangend met die eerste besluitvormingen die nu buiten de NAVO als geheel plaats vinden: de *NATO Response Force* (NRF) Dit initiatief wordt ook door Nederland krachtig ondersteund. Dit rapport gaat elders dieper op de NRF in.

NAVO-uitbreiding. Het is dus van groot belang dat een aantal strategische ontwikkelingen die de NAVO raken, zorgvuldig en daadkrachtig worden georganiseerd. Dit betreft ten eerste de komende uitbreiding van de NAVO. De kans dat dit tot verde-

re besluiteloosheid leidt, is zeker niet ondenkbaar. De NAVO-landen zullen bereid moeten zijn om nationale eigenbelangen op cruciale momenten ondergeschikt te maken aan het gezamenlijke belang: een eensgezinde en daadkrachtige NAVO op die momenten dat het telt, met als doel het aanwenden van politiek-militaire druk en/of macht om een dreigende of escalerende crisis te doen keren. De Europese NAVO-landen, hebben daarin een bijzondere verantwoordelijkheid. Indien deze landen voor strategische veiligheids- en defensievraagstukken niet op één lijn komen is veel verloren. Niet alleen binnen de NAVO maar ook binnen de EU en de VN. Kleinere landen, zoals Nederland, moeten een dergelijke rol van de grotere Europese NAVO-landen entameren. Dit zal tevens een positieve uitstraling hebben op de nieuwe, toetredende landen, waardoor het effect wordt versterkt. Het creëren van een dergelijke beleidslijn zal veel tijd, inspanning en overtuigingskracht vergen, doch is de enige weg voorwaarts. Alle andere alternatieven, zoals het vormen van machtsblokken binnen de NAVO, het accepteren van een ondergeschikte rol voor de NAVO, het volgen van een verdeel-en-heers politiek binnen de NAVO of zelfs het opheffen daarvan, zullen minder optimale tot zelfs desastreuze gevolgen hebben. Nederland moet zich dus sterk blijven maken voor een vitale, krachtige en geloofwaardige NAVO, waarbij eensgezindheid van de grote Europese landen van het grootste belang is.

Top van Praag (2002). Ten tweede moeten de NAVO-landen de toezeggingen gedaan tijdens de Top van Praag gestalte geven. De belangrijkste daarvan zijn de oprichting van de *NATO Response Force* (NRF) voor NAVO-optreden buiten haar verdragsgebied en de verbetering van de militaire – vooral Europese – militaire capaciteiten. Deze twee aspecten zijn sterk met elkaar verbonden. Immers, zonder adequate militaire capaciteiten is de NRF gedoemd te mislukken. Door velen wordt de oprichting van de NRF gezien als de lakmoesproef voor het voortbestaan van een geloofwaardige NAVO en de bereidheid van de NAVO-landen om daarin te investeren. Dit investeren betreft niet alleen een financiële zaak. Eén van de belangrijkste uitdagingen voor de NAVO én vooral haar partners is het ontwikkelen van een zodanig onderling vertrouwen dat gekomen kan worden tot beslisprocedures die maken dat de NRF inderdaad de macht wordt die, in geval van een conflict, snel kan ingrijpen. De NRF betekent ook een financiële investering. De benodigde capaciteiten zoals strategische inlichtingen en transportcapaciteiten, verbeterde lange-afstands- en precieze gevechtscapaciteiten, bescherming tegen terroristische aanslagen en tegen aanvallen met tactische ballistische raketten, zijn immers kostbaar. In het licht van een vitale, krachtige en relevante NAVO, heeft Nederland de uitkomsten van de Top van Praag en de oprichting van de NRF terecht onderschre-

ven. Dat is niet vrijblijvend. Ook gezien de internationale veiligheidssituatie is de ondergrens van het Defensiebudget bereikt. Een betere besteding daarvan aan de eerder genoemde niche-capaciteiten is nu juist nodig, ook omdat Nederland wegzakt onder het gemiddelde NAVO-percentage dat aan defensie wordt besteedt en in EU-verband tot extra defensie-inspanningen is besloten. Met de beperkingen van de huidige Nederlandse defensiebegroting heeft Nederland al over moeten gaan tot draconische maatregelen om een nog enigszins acceptabel investeringspercentage te handhaven, al blijft dit historisch gezien aan de lage kant. Alleen door op bepaalde plekken fors te schrappen en af te stoten kon de financiële ruimte worden gevonden om de tendens van afglijdende militaire vermogens te keren. Op zichzelf zou meer financiële ruimte wenselijk zijn, zodat Nederland veel actiever dan nu het geval is een rol kan invullen die beter past bij haar politiek-militaire en economische positie en belangen.

NAVO inzetgebied en veiligheidsrisico's. Het optreden van de NAVO tot buiten haar verdragsgebied, zoals besloten tijdens de Top van Praag (2002), vraagt nadere aandacht. Feitelijk is daarmee namelijk een nieuwe invulling gegeven aan de NAVO-missie, luidend: wederzijdse bijstand bij de bescherming van haar strijdkrachten, bevolking en grondgebied tegen elke aanval, met inbegrip van een terroristische aanval. Het gaat daarbij

vooral om militaire operaties, waarbij het eigen grondgebied niet meer geldt als begrenzing voor het optreden. Belangrijkste opgave is de bestrijding van massavernietigingswapens – inclusief de overbrengingsmiddelen – en van internationaal terrorisme, ‘onverantwoordelijke of falende staten’ en het handhaven en/of afdwingen van vrede of medewerking. Anders gezegd; de NAVO moet zich voorbereiden op snelle crisisbeheersingsoperaties, over grote afstanden en ook in het hogere deel van het geweldsspectrum. De tegenpartij bestaat daarbij vaak uit niet-staatelijke, etnische strijdgroepen, opererend in regio's en buiten de grenzen van een land. Zij vechten vaak met relatief eenvoudige wapens, waardoor een zogenaamd asymmetrisch conflict moet worden beslecht. De NAVO is daarop nog onvoldoende voorbereid. Ook dit vraagt om aanpassing en verbetering van de bestaande capaciteiten.

Civiele component. Hoewel initieel vooral sprake zal zijn van het optreden door militaire eenheden, zullen daarbij ook vele civiele instanties nodig zijn, met name tijdens de voorafgaande preventieve fase en de stabilisatiefase na afloop van de primaire gevechtshandelingen. Het gaat dan bijvoorbeeld om optreden door justitie en politie-eenheden tegen internationale misdaadorganisaties (drugs- en mensenhandel), de schending van mensenrechten en tegen terroristen. Ook moet vaak de bestuurlijke macht en het economische vermogen weer worden opgebouwd. In deze fase van

bestuurlijke en economische wederopbouw (*nationbuilding*) zal de NAVO, zeker in Europa, de veilige omstandigheden kunnen garanderen die nodig zijn voor de wederopbouw en deze kunnen ondersteunen met bijvoorbeeld logistieke capaciteiten. Tegelijkertijd zal de NAVO deels plaats moeten maken voor andere, civiele organen van de VN, de EU, de OVSE en de privé-sector. De niet-militaire component van de interventie neemt dan een dominantere plaats in dan de militaire bijdrage. De strijd tegen terroristische organisaties vergt op dat moment nog steeds militaire inzet, maar de bestuurlijke-, civiele en economische inspanningen zijn ook omvangrijk. Het verlengstuk van dergelijke conflicten is dus politieke en economische wederopbouw. Hiervoor moet voorafgaande aan daadwerkelijke gevechtsacties een goede planning worden gemaakt en worden voorzien in het zo vroeg mogelijk inschakelen van de civiele bestuurlijke-, economische- en privé-sectoren. Deze opereren dan binnen een bestel van openbare orde en veiligheid dat door militairen, politie en justitie wordt verzekerd. *'You can win the war, but loose the peace'*. Tijdens de aanloop, afwikkeling en nazorg van een conflict waaraan de NAVO of de EU deelneemt, dient Nederland dus aan te dringen op integrale en vroegtijdige aandacht voor deze aspecten. Het belang hiervan blijkt momenteel in Afghanistan en – vooral – Irak. De VS hebben dit onderschat. Hierop wordt later teruggekomen.

4. De Verenigde Staten

Veiligheidsstrategie. De schok van de gebeurtenissen op 11 september 2001 en de initiële reactie daarop van de huidige Amerikaanse politieke leiding, maakte duidelijk dat de VS deze terroristische aanval indien nodig buiten de VN en zelfstandig zouden aanpakken. In haar huidige *National Security Strategy* geeft de VS aan hoe zij haar veiligheid ziet en denkt deze te moeten garanderen, namelijk vooral door daadkrachtig en soms preventief militair optreden. De praktijk laat zien, dat dit beleid ook wordt uitgevoerd. Uitgangspunt van de VS – conform haar *National Security Strategy*, 2002 en *State of the Union*, 2004 – is het in multilateraal verband oplossen van veiligheidsproblemen met bondgenoten en zo nodig met andere partners, die dezelfde waarden van democratie en vrijheid willen delen. Bij afwezigheid van een dergelijk gewenst draagvlak nemen de VS in ernstige en actuele conflictsituaties eigen initiatief, bij voorkeur in *willing coalitions*. De VS, als machtigste land en steeds als leider van die coalitie, kan dat ook doen. Op dit moment zijn de VS het enige land ter wereld dat zowel de middelen als (klaarblijkelijk) de wil daartoe heeft. Als

deze vorm van internationale politiek dominant wordt, marginaliseert het alle internationale fora zoals de NAVO, de EU en de VN. Een dergelijke tendens zou veel gewenste dialogen frustreren en verplaatst de internationale politiek naar een minder gedefinieerd en dus minder transparant, en minder erkend speelveld. Dat dient geen enkel belang. Nederland dient hier alert op te blijven. Er is op dit moment een tegengestelde beweging te constateren, in elk geval binnen de NAVO. Gewezen wordt naar de eerder behandelde NRF, naar het Duits/Frans/Belgische besluit verder af te zien van een Tervuren hoofdkwartier voor de EU en naar de zogenaamde *Berlin Plus*-akkoorden. Hierin maken de EU en de NAVO afspraken over hun onderlinge posities, met een erkenning van de cruciale rol hierin van de NAVO.

Preventief en optreden. Ook de relatie tussen de VS en de VN is van groot belang. In de praktijk blijkt – niet voor het eerst – dat de VS de VN wel serieus nemen, maar dat de VS bereid zijn om onafhankelijk van de VN essentiële beslissingen te nemen wanneer de VS van mening zijn dat zij in haar verantwoordelijkheid

geblokkeerd wordt door individuele landen binnen de VN. Zo bestaat forse kritiek van de VN en een aantal van de aangesloten landen op datgene dat de VS aanduiden als ‘gerechtvaardigde preventieve interventie’ en de klaarblijkelijke bereidheid van de VS daar ook in de toekomst toe over te gaan. Behalve de hoop dat het zo'n vaart niet zal lopen, doen de NAVO- en EU-bondgenoten er verstandig aan de vraag te beantwoorden of, waar en/of wanneer een preventieve militaire interventie in NAVO- of EU-verband – of door een NAVO/EU-bondgenoot – al dan niet een toelaatbare optie is. In voorkomend geval zal antwoord gegeven moeten worden op de vraag of de geplande interventie voldoet aan eisen zoals legitimiteit (bij voorkeur te geven door de VN-Veiligheidsraad), proportionaliteit en effectiviteit. Ook dient de bedreiging een duidelijk gevaar voor de integriteit of vitale belangen van een van de landen te zijn (*clear and present danger*) en moeten de mogelijke effecten op de infrastructuur, economie, grondstoffen, milieu, de bevolking en de stabiliteit in de regio goed worden afgewogen. Pas dan kan worden besloten – ook door Nederland – of en onder welke

voorwaarden en omstandigheden het wenselijk en verantwoord is een dergelijke vroegtijdige militaire actie uit te voeren en of deze door Nederland kan worden gesteund in NAVO- of EU-verband, dan wel in een ad-hoc coalitie, bijvoorbeeld onder leiding van de VS. De uitvoering van een dergelijk zorgvuldig stappenplan door de internationale gemeenschap, zou mede inzet moeten zijn van het Nederlandse buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid.

Gevechtsacties en wederopbouw. Een tweede praktijkgegeven is dat de bestuurlijke en economische opbouw van een land, veel meer vraagt dan wat – in het geval Irak en Afghanistan – de VS zich ogenschijnlijk tot op heden heeft gerealiseerd. De VS heeft tweemaal na de Tweede Wereldoorlog de politieke en economische wederopbouw van ingenomen gebied tot stand gebracht: Europa en Japan. Verder – zoals bijvoorbeeld in Korea of Vietnam – is het eigenlijk niet gekomen. Ook nu in Irak lijkt het erop, dat de planning voor de politieke en economische wederopbouw geen hoge prioriteit heeft gehad. Het is in deze fase dan ook zeer waarschijnlijk dat de rest van de wereld aan deze wederopbouw moet bijdragen, al heeft de VS tot op heden niet de neiging de leiding hiervan – of een substantiële rol hierin – aan anderen over te laten. Vooral als deze niet volmondig de kant van de VS hebben gekozen. Daarmee ontstaat een duidelijk dilemma, niet alleen voor de VS, maar ook

voor de andere landen. Moeten deze landen, nadat het betrokken land met geweld door de VS is bevrijd van een dictator of een kwalijk regime, wel bereid zijn om mee te helpen aan de wederopbouw daarvan? Als dit de gebruikelijke taakverdeling wordt in de toekomst – en dat is niet wenselijk zoals eerder aangegeven – zal toch in elk geval vanaf het begin sprake moeten zijn van een gezamenlijke aanpak en operatie. Voor alle landen en partijen, de VN, de NAVO en de VS zélf, is het dus essentieel om altijd in een verhouding van dialoog en onderling herkennen en vertrouwen te blijven waar het gaat om het wederopbouwvraagstuk. Los van eventueel verschil van mening over hoe een recente voorgeschiedenis rondom het (ingrijpen in het) betrokken land eruit heeft gezien. Een andere optie werkt alleen maar averechts, getuige de huidige gang van zaken. Voorwaarde is wel dat de Europese (NAVO) bondgenoten tijdig een werkelijk concrete en relevante bijdrage willen en kunnen leveren, vooral in Amerikaanse ogen, en daarbij eensgezind en daadkrachtig opereren. Dit tweesporenbeleid – het tonen van Europese betrokkenheid en verantwoordelijkheid richting de VS, onder gelijktijdige versterking en verhoging van de Europese politiek-militaire bijdragen, ook voor vroegtijdige operaties hoog in het spectrum – moet door Nederland worden uitgedragen richting de VS, de NAVO en de EU.

Een Europees antwoord. De ontwikkelingen in de VS roepen de allesoverheersende vraag op welk antwoord Europa moet geven op de Amerikaanse uitdagingen als enige overgebleven supermogendheid. Het Europese standpunt zou kunnen zijn het beheer van de wereldveiligheid aan de VS over te laten. Europa houdt dan de handen vrij om de eigen – meer civiele en economische – programma's versneld en versterkt ter hand te nemen en te bekostigen en zo het nationale en internationale handelsverkeer te versterken. Een dergelijk Europees standpunt zou echter niet in overeenstemming zijn met de ambities, rol, doelstellingen en capaciteiten die van Europa verwacht mogen – en moeten – worden. Immers, als een economische grootmacht, doch zonder voldoende politiek-militaire instrumenten, zal Europa hierdoor uiteindelijk toch in de eigen veiligheids- en welvaartsontwikkeling worden afgeremd. Europa moet haar verantwoordelijkheid nemen op veiligheids- en defensiegebied. Dit komt ook de NAVO ten goede, waarmee afstemming noodzakelijk is. Ook dit zou een Nederlands standpunt moeten zijn en door de regering moeten worden uitgedragen en geconcretiseerd.

Transatlantische Band. Een blik op de houding van de VS kan niet zonder een beschouwing van de Transatlantische Band. In het deel over de NAVO is deze term al verschillende keren opgedoken, waarbij werd gesteld dat de betrokkenheid van de VS bij de NAVO van vitaal

belang is voor het bondgenootschap. Immers, zonder de VS geen NAVO. Voorts is aangegeven dat de VS leidend zullen zijn bij het merendeel van de NAVO-operaties als geheel, of als leider van een NAVO of 'andersoortige'-coalitie. Daarmee lijkt al veel gezegd over het belang van de Transatlantische Band, ook voor Nederland. De betekenissen die worden gegeven aan dit begrip lopen echter vaak uiteen. Soms wordt het gebruikt om uitdrukking te geven aan de Amerikaanse belofte om militaire bijstand te verlenen in geval van een grootschalig conflict op het Europese continent. Vanuit dit perspectief wordt de Transatlantische Band gezien als een 'overlevingspolis' voor de Europese landen. Ook wordt het begrip gebruikt om de overeenkomsten tussen de (Noord-)Amerikaanse en Europese normen en waarden uit te drukken. Voorts wordt soms een 'gezamenlijke visie' op de internationale politiek-militaire situatie bedoeld en de bereidheid tot gezamenlijk politiek-militair optreden. Anderen zien de Transatlantische Band als een 'equivalent' van de NAVO of als een omschrijving van bilaterale contacten tussen bepaalde Europese landen en de VS (en Canada). Vanzelfsprekend is het begrip Transatlantische Band een metafoor, waarin alle genoemde percepties (en overige) kunnen worden geplaatst, afhankelijk van de gelegenheid. Het is dus een 'containerbegrip'.

De kern van de Transatlantische Band is echter niet uitsluitend economisch, politiek en/of militair getint. Immers, ook met andere landen worden nauwe contacten op deze gebieden onderhouden. De Transatlantische Band draait vooral om een gemeenschappelijke westerse, democratische, humanistische, joods-christelijke kijk op de wereld aangaande normen en waarden en het daarvoor handelen. Dat is wat de VS (en Canada) bindt aan de Europese landen en omgekeerd. Het is dus veel meer een uitdrukking van overeenkomsten in cultuur. De eerder genoemde economische, politieke en militaire contacten tussen Europa en de VS zijn daar enkel een gevolg van en niet de oorzaak. Desalniettemin zijn door de tijd accentverschuivingen waar te nemen in de betekenis van de Transatlantische Band.

Spanning in de Transatlantische Band. Waar de Transatlantische Band ten tijde van de Koude Oorlog ontstond vanuit een dreiging, veranderde deze met het wegvallen van het Warschau Pact meer in een gezamenlijke kijk – op grond van een gezamenlijke perceptie van normen en waarden – op het handhaven van de internationale rechtsorde, het beschermen van mensenrechten, het bevorderen van democratie en het ledigen van humanitaire nood. De operaties op de Balkan zijn daar een goed voorbeeld van. Er vond dus een verschuiving plaats van een 'militair georiënteerde Band' naar een 'nor-

men en waarden Band'. De aanslagen van '11 september 2001' hadden gevolgen voor de Transatlantische Band, met name door de Amerikaanse reactie. Aan Amerikaanse kant werd het normen, waarden en dreigingsaspect zwaar aangezet tot – in sommige Europese ogen – 'overdreven' proporties. Dit ging gepaard met het benadrukken van militaire macht, omdat de VS zich ernstig bedreigd voelden. Ook dit stuitte vele Europese landen tegen de borst, daar zij zich tot dusver - meer dan de VS - verlieten op internationale dialoog en afspraken. De Europese kant van de Transatlantische Band bleef dus feitelijk zoals die was, terwijl de VS het (terroristische) dreigingsaspect en de normen/waarden van de Transatlantische Band sterker benadrukten. Met andere woorden: de VS 'trokken' aan de band, maar de Europese landen bewogen niet of te weinig (in de ogen van de VS). Hierdoor kwam de Transatlantische Band onder druk te staan.

Europa en de Transatlantische Band. Zoals gezegd, is de Transatlantische Band vooral gebaseerd op culturele overeenkomsten. Alhoewel aan beide zijden van de oceaan cultuurbewegingen zijn waar te nemen, blijven de fundamentele daarvan (een westerse, democratische, humanistische en joods-christelijke kijk op normen en waarden) onaangetaast. De Transatlantische Band kan en zal dus niet breken, althans de komende decennia niet, tenzij *cultural shocks* plaatsvinden. Een gezond-

de Transatlantische Band moet in de praktijk zijn gebaseerd op evenwicht in de betrekkingen, op zowel politiek, economisch als militair gebied. Dit is – met uitzondering van het economische aspect, alhoewel ook hier steeds vaker concurrerende belangen spelen – momenteel niet het geval. Europa moet politiek gezien tot een gezamenlijk veiligheids- en defensiebeleid komen en op militair gebied sterker worden. Meer Europese *hard power* dus. Belangrijker nog is dat Europa de Amerikaanse – terecht of onterechte – zorgen serieus neemt en blijk geeft bereid te zijn daar naar te luisteren, mee te denken en er daadwerkelijk wat aan te doen. Bestrijding van terrorisme en instabiliteit in de wereld is immers ook in het belang van Europa. Dat is effectiever dan de VS alleen maar te beschuldigen van ‘unilateralisme’, paranoïde of *cowboy*-achtig gedrag en afstand te houden. Europa moet zich dus positief en actief engageren met de VS op deze gebieden en daarin meer verantwoordelijkheid willen dragen. Dit zal een ‘temperend effect’ hebben op het Amerikaanse gedrag met betrekking tot veiligheid en defensie en zal uiteindelijk aan alle kanten positieve effecten opleveren. Europa moet dus niet alleen de VS aanwijzen als hoofdschuldige voor de huidige problemen rond de internationale veiligheidsvraagstukken, maar ook bij zichzelf te rade gaan. Ook hier dus een ‘tweesporenbeleid’ voor de Nederlandse regering bestaande uit zowel een extern als intern kritische doch

opbouwende grondhouding richting de VS, respectievelijk Europa.

Nederland en de Transatlantische Band. Voor Nederland is de Transatlantische Band van essentieel belang. Zonder of met te weinig betrokkenheid van de VS bij de NAVO, Europa en Nederland, is Nederland veel minder in staat haar wereldwijde belangen te behartigen. Nederland moet zich dus blijven inspannen voor een zo sterk mogelijke Transatlantische Band. Dit kan op multilaterale wijze via de NAVO, die van oudsher de ‘ultieme belichaming’ is van de Transatlantische Band. Dit is echter niet genoeg en moet worden aangevuld met versterking van de Transatlantische Band via de EU en via bilaterale contacten met de VS, ook om de Nederlandse standpunten die tot zover zijn geformuleerd onder de aandacht van de VS te brengen. Voor haar geloofwaardigheid moet Nederland daarbij tevens een kritische – doch vooral een betrouwbare en relevante – partner zijn voor de VS. Economisch gezien is dit al het geval. Nederland is een grote handelspartner voor de VS en omgekeerd. Op politiek gebied wordt vaak een goede balans aangehouden tussen ‘transatlantisch’ en ‘Europees’, al heeft Nederland van oudsher ook een sterke transatlantische oriëntatie gehad. Ook op militair gebied beschikt Nederland over bepaalde capaciteiten die bruikbaar zijn om de Transatlantische Band te versterken of te bevestigen. Hoewel Nederland één van

de NAVO-landen is met de hoogste frequentie van inzet in buitenlandse operaties, is deze inzet in absolute termen beperkt. En niet tegenstaande dat *Allied Force* en *Enduring Freedom* duidelijk offensieve gevechtstaken omvatten, is de Nederlandse inzet meestal niet primair gericht op gevechtssituaties. Een meer robuuste inzet van deze middelen, vanaf het eerste begin, zij aan zij met de VS, onder de paraplu van de VN en/of de NAVO en samen met de Europese partners, ook tijdens risicovolle en vroegtijdige operaties, zou sterk bijdragen aan het versterken van de Transatlantische Band. Anders gezegd: het Nederlandse beleid zou in voorkomende gevallen niet alleen op politieke, maar ook op militaire steun en solidariteit moeten zijn gebaseerd.

5. Europa

Vrede en Democratie. Europa staat – vooral sinds de Tweede Wereldoorlog – een wereld voor die door wetten en internationale verdragen wordt gestructureerd onder het motto: *democratieën voeren geen oorlog, zeker niet met elkaar*. De geschiedenis heeft ertoe geleid dat in Europa grote aarzeling bestaat om militair geweld te gebruiken. In dat verband is het zinvol kennis te nemen van de beginselen die zijn opgenomen in de preambule van het ontwerpverdrag ter vaststelling van de grondwet van de EU.

‘In de overtuiging dat het voortaan verenigde Europa op de ingeslagen weg van beschaving, vooruitgang en welvaart wil voortgaan ten profijte van al zijn bewoners ook van de meest kwetsbaren en meest behoeftigen; dat Europa een werelddeel wil blijven dat openstaat voor cultuur, kennis en maatschappelijke vooruitgang en dat Europa het democratische en transparante karakter van zijn openbare leven wil verdiepen en zich wil beijveren voor vrede, rechtvaardigheid en solidariteit in de wereld’.

‘In het vertrouwen dat de volke-

ren van Europa, ook al zijn zij trots op hun identiteit en hun nationale geschiedenis, vastbesloten zijn hun oude tegenstellingen te overwinnen, en steeds hechter verenigd, vorm te geven aan hun gemeenschappelijke lotsbestemming’.

Militaire component. Uit bovenstaande preambule spreekt primair de ideologische en vredelievende benadering die Europa voorstaat. In het geval van schendingen van internationale rechtsorde of van de mensenrechten door misdadige regimes, is er echter vaak geen andere keuze en zullen de Europese landen militair geweld willen en moeten toepassen. Deze constatering wil overigens niet zeggen, dat de kleine landen hun nationale machtsmiddelen kunnen verwaarlozen of dat de grote landen de rechtsorde kunnen verontachtzamen, integendeel. Een gezamenlijk standpunt en een evenwichtige bijdrage aan het handhaven van de internationale rechtsorde en militaire acties blijft immers het uitgangspunt.

Helsinki Headline Goal. De EU heeft met het Verdrag van Maastricht besloten tot de ont-

wikkeling van een gemeenschappelijk Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB). Als vervolg daarop is tijdens de Top van Helsinki (2000) besloten tot de oprichting van een gemeenschappelijke militaire snelle reactie-eenheid; de zogenaamde *EU Rapid Reaction Force* (RRF). Deze ambitie wordt aangeduid als de *Helsinki Headline Goal*. Daarin zijn de EU-landen overeengekomen met ingang van 2003 een strijdmacht van circa 60.000 man – plus ‘bijbehorende’ lucht- en zeestrijdkrachten – operationeel beschikbaar te hebben voor desnoods *autonome* uitvoering van de zogenaamde Petersberg taken. Deze taken betreffen *Evacuation Operations*, *Humanitarian Operations*, *Steady State*, en *Separation Of Parties by Force*, de laatste tot circa vierduizend kilometer van Brussel. Deze strijdmacht is inmiddels, zij het met beperkingen, operationeel verklaard. Nederland heeft actief aan de totstandkoming hiervan bijgedragen, zowel op politiek als militair terrein. Zo zijn concrete militaire toezeggingen gedaan (circa vijftig procent van de Nederlandse krijgsmacht is aangeboden) en is – op initiatief van

Nederland – het *European Capability Action Plan* (ECAP) gelanceerd om de Europese militaire capaciteiten te versterken. Een beperkt deel van deze Europese strijdmacht is al daadwerkelijk ingezet, bijvoorbeeld in Macedonië en Congo. Ook al betrof het operaties op beperkte schaal, sinds Maastricht kan dus van een significante vooruitgang worden gesproken.

Amerikaanse visie. De

Amerikaanse president verklaarde in te stemmen met deze EU *RRF*, zolang er geen duplicatie of belemmering van NAVO-activiteiten zou plaatsvinden. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Powell bestempelde een EU-strijdmacht als een versterking van de NAVO. Van deze positieve Amerikaanse grondhouding moet gebruik worden gemaakt, zowel door de EU als door Nederland, al moet worden bedacht dat de VS naar verwachting kritisch zal blijven staan tegenover een al te autonoom Europees militair vermogen, zoals bij de vorming van ‘separate’ Europese hoofdkwartieren. Deze positieve ontwikkelingen naar een steeds betere NAVO/EU-afstemming zijn recent bevestigd in de eerder genoemde *Berlin Plus*-afspraken.

EU strategisch concept en besluitvorming. Middels het Verdrag van Maastricht, de *Headline Goal*, de Petersberg taken en de oprichting van de EU *RRF*, zijn belangrijke bouwstenen gelegd voor de EU-ambities op veiligheids- en defensie-

gebied. Wel ontbreekt (nog) een duidelijk gedefinieerd overkoepelend politiek-militair strategisch concept, zoals bijvoorbeeld de NAVO dat kent, waarin al deze aspecten worden samengetrokken. Voorts bestaan tussen de EU-landen interpretatieverschillen over de Petersberg taken, het zwaarste scenario (*Separation Of Parties by Force*) in het bijzonder. Frankrijk vergelijkt dit scenario met een *Allied Force*-achtige operatie zoals uitgevoerd door de NAVO-luchtmachten in voormalig Joegoslavië. Engeland doet dit juist niet en ziet *peacekeeping*-achtige operaties als het hoogste EU-ambitieniveau. Voor de zwaardere operaties is – volgens Engeland – de NAVO beter geschikt. Andere landen kiezen voor het een of het ander, of laten dit aspect in het midden. Het ontbreken van dit overkoepelende strategische concept, werkt belemmerend op de verdere ontwikkeling van een coherent en geloofwaardig Europees buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid. Ook wordt hierdoor de besluitvormingsprocedure bemoeilijkt. Gezien het belang van een dergelijk EU-beleid, niet alleen voor de EU zélf, maar ook voor Europese eensgezindheid binnen de NAVO, de VN en als *balancing partner* van de VS, moet de ontwikkeling van een overkoepelend EU strategisch concept en adequate besluitvormingsprocedures dan ook de hoogste prioriteit hebben voor Nederland, bijvoorbeeld tijdens haar komende EU-voorzitterschap. Dit zijn namelijk de *missing or weakest*

links. Het *draft Solana Paper* bevat reeds veel van de bovenstaand geschetste thema's en is een goede aanzet om te komen tot een meer omvattende en beter toegesneden Europese veiligheidsstrategie. Van groot belang is nu de implementatie van het *Solana Paper* en het formuleren van een programma van actie binnen de kaders van de *Berlin Plus*-afspraken. Nederland zou daarop moeten aandringen.

EU takenpakket. Voor de ontwikkeling van dit strategische concept moeten, naast de Petersberg taken, de tijdens de Top van Praag (2002) en de Europese Conventie (2003) afgesproken taken voor de EU als uitgangspunt worden genomen. Daarbij valt wel enige overlap te constateren. Zo gaat het bij de Top van Praag om de volgende taken: crisispreventie en -beheersing en wederopbouw van een samenleving, afdwingen van vrede, misdaadbesteding, ontwikkeling en zorg voor het milieu. De Europese Conventie spreekt van ontwapeningsoperaties, humanitaire en reddingsmissies, militair advies en ondersteuning, conflictpreventie, peacekeeping en peacemaking-missies en stabilisatiemissies, waarbij de onderstreepte taken als ‘nieuw’ worden aangemerkt. Meer eenduidigheid in deze ‘Babylonische spraakverwar- ring’ is gewenst. Ook hier zou Nederland tijdens haar voorzitterschap op aan kunnen dringen.

EVDB en NAVO. De Nederlandse regering heeft de boven-

genoemde Europese defensieplannen onderstreept, al wordt gemeend dat het hier de versterking van de Europese pijler binnen de NAVO betreft.

Vanzelfsprekend is de versterking van de Europese militaire capaciteiten altijd een versterking van de NAVO, want dat is automatisch het geval bij een eensgezind Europa. De EU heeft voor het eigen politieke handelen echter ook een eigen instrument nodig om het eigen beleid te kunnen onderstrepen. Het gaat daarbij niet om een eigen identiteit, maar om zelfstandig als EU te kunnen handelen, zoals afgesproken in de *Headline Goal*.

Het uitsluitend in het kader van de NAVO plaatsen van deze Europese ontwikkelingen, is dus een te beperkte visie. Goede afspraken met de NAVO blijven uiteraard essentieel, bijvoorbeeld over gebruik van NAVO-capaciteiten en faciliteiten door de EU zeker te stellen. Vanzelfsprekend moet onnodige duplicatie worden vermeden.

Complementariteit tussen de capaciteiten van de EU en de NAVO blijft in principe echter het uitgangspunt. Iets anders leidt tot verspilling en divergentie.

De veiligheidsperceptie. Een ander essentieel punt is de dreiging van terroristische aanslagen en massavernietigingswapens, inclusief de overbrengingsmiddelen. Deze dreiging kan wereldwijd tot uiting worden gebracht. De EU moet duidelijk uitsluitsel geven of zij de Amerikaanse visie hierop deelt en zo ja, wat zij daaraan denkt te

moeten doen. In elk geval zijn er dreigingen waarvan – anders dan tijdens de Koude Oorlog – het zeer onvoorspelbaar is waar en wanneer deze ten uitvoer kunnen worden gebracht. Naast een politiek-militaire component, ligt hier ook een zeer belangrijke taak voor het adequaat aansturen van de nationale inlichtingen- en veiligheidsdiensten en internationale samenwerking daartussen. Ook moet een serieuze dialoog over een betere spreiding van de welvaart en het oplossen van de bestaande conflictharden, zoals in het Midden-Oosten, een hoge prioriteit krijgen. In het verder te ontwikkelen strategische veiligheidsconcept van de EU, moet ook aan deze zaken door Nederland behoorlijke aandacht worden besteed.

Beleidsruimte en betrokkenen.

De voortgaande vergroting en versterking van de EU sinds ‘Maastricht’ leidden ertoe, dat de invloed van de afzonderlijke landen steeds verder afneemt en dat besluitvorming Uniebreed wordt. Dit vereist dus een veel groter blikveld dan alleen het nationale, dat vooral op eigen belang is gestoeld. Dit tijdig te onderkennen kan op zichzelf al een nuttige bijdrage zijn aan het formuleren van de eigen zienswijzen in internationaal verband. De voortschrijdende trend naar meer supranationale besluitvorming vermindert per definitie de zeggenschap en de beleidsruimte van de afzonderlijke landen. Al lijken sommige landen de Europese ontwikkelingen juist aan te grijpen om het eigen beleid meer te profileren.

Met de totstandkoming van de EU in Maastricht en de verdere uitbreiding van de EU, wordt een groot aantal richtlijnen vastgelegd waarover, weliswaar langdurig, is onderhandeld, maar waardoor in het buitenlandse beleid de afzonderlijke landen steeds minder bevoegdheden overhouden. Bovendien wordt over een aantal onderwerpen niet meer gesproken door de minister van Buitenlandse Zaken, maar door de vakministers. Zelfs op de van oorsprong ‘eigen terreinen’ van buitenlands beleid en veiligheid, moet de minister van Buitenlandse Zaken bepaalde bevoegdheden overlaten aan andere ministers. Tevens zijn bij integrale veiligheid en terroristenbestrijding veel meer civiele instanties betrokken, naast Buitenlandse Zaken en Defensie. Ook spelen de ministers van Financiën, Binnenlandse Zaken, Justitie, Economische Zaken, Sociale Zaken, Verkeer, enz. een belangrijke rol. In de toekomst moet dus niet alleen een integrale internationale, maar ook – en wellicht vooral – een integrale nationale beleidslijn worden gevolgd voor deze belangrijke veiligheidsvraagstukken. Dit is een belangrijk punt voor Nederland waar Civiel-Militair-Bestuurlijke-Afspraken (CMBA) traditioneel gezien moeizaam tot stand komen. *Homeland Defence* moet – naast crisisbeheersingsoperaties op grote afstand van het thuisland – meer nadruk krijgen. Nederland moet deze visie ook entameren binnen de EU.

Afstemming met de VS. Op

economisch gebied is de EU een sterke concurrent van de VS. Tegelijkertijd zijn de EU en de VS partners van elkaar. Beiden hebben de vrije markt van de andere partner nodig om economisch te kunnen groeien. De Europese wens om de VS betrokken te houden bij de Europese veiligheidsbelangen roept spanning op met de wens om – parallel aan het economische beleid – ook een eigen buitenlands- en veiligheidsbeleid te willen ontwikkelen. De verhouding tussen de EU en de VS moet op veiligheidsgebied dus nader worden geregeld, zowel in de NAVO (de Europese pijler) als tussen de EU en de VS, bijvoorbeeld in een partnerschapsovereenkomst. Deze zou moeten zijn gebaseerd op de belangen en verantwoordelijkheden die behoren bij de positie van de VS als supermacht en bij die van een grote continentale economische, maar ook groeiende politiek-militaire Europese macht. Daarbij moet een vaste taakverdeling tussen de VS en de EU, zoals die zich nu lijkt te voltrekken, worden vermeden. Er dient gestreefd te worden naar een volwaardige relatie op alle gebieden. Ook hiervoor is het noodzakelijk dat eerst een gemeenschappelijk Europees buitenlands en veiligheidsbeleid wordt ontwikkeld, waarbij afstemming van dit beleid met de VS (en de NAVO) van het grootste belang is.

Een sterker EVDB. Europa heeft dus dringend behoefte aan een eensgezinder veiligheids- en defensiebeleid, niet alleen om

interne verdeeldheid – en daarvoor een verlies aan Europese invloed in de wereld – te voorkomen, maar vooral als geloofwaardige en volwaardige partner van de VS. Alleen door een eensluidende Europese visie op buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid, kan invloed worden uitgeoefend op de VS. Dan is Europa een ‘gezaghebbende’ partner voor de VS. Dit is van strategisch belang, ook voor Nederland, dat zich hiervoor dus dient in te spannen.

EU-uitbreiding. Daarbij moet ook aandacht worden gegeven aan de uitbreiding van de EU met maar liefst tien landen. Deze uitbreiding kan de reeds weerbarstige besluitvorming binnen de EU verder compliceren. Dit proces dient – net zoals binnen de NAVO – zorgvuldig te worden georganiseerd omdat anders de politiek-militaire daadkracht van de EU wordt geschaad. Getuige de gang van zaken rond de Europese grondwet, zal dit veel inspanning vereisen, ook van Nederland. Zij moet haar kans grijpen tijdens het komende voorzitterschap.

Militaire capaciteiten van de EU. De EU *RRF* is sinds dit jaar operationeel. Er bestaan echter nog ernstige tekortkomingen aan bepaalde militaire capaciteiten. Deze tekortkomingen belemmeren de uitvoering van de *Headline Goal* in ernstige mate, met name de zwaarste Petersberg-taken, zoals ook door de EU zelf wordt onderkend. In potentie is de EU een ‘formidabele wereldmacht’. Economisch is zij dat

ook. Echter, naast de huidige politieke verdeeldheid, verhinderen ook de tekortschietende militaire capaciteiten een dergelijke rol. De EU dient hierin dus te investeren. Daarbij kan het EVDB worden gebruikt om de Europese militaire capaciteiten beter op elkaar af te stemmen en geschikt(er) te maken voor de eisen van deze tijd. Gezien de territoriale oriëntatie van een groot deel van de Europese strijdmachten (‘zwaar’) en de overlap in capaciteiten (‘teveel van de verkeerde dingen’), is dat dringend noodzakelijk. Betere capaciteiten dragen ook bij om de ‘Europese pijler’ in de NAVO te versterken. Afstemming met de NAVO is dus evident. Ook moet de samenwerking tussen de Europese defensie-industrieën worden versterkt en versnippering daarvan worden tegengegaan. Daarbij zijn nationale industriële belangen het grootste struikelblok. Voor de afzienbare termijn wordt daar geen grote verandering in verwacht. De toetreding van Nederland tot OCCAR en de oprichting in 2004 van het Europese Agentschap voor Samenwerking op het gebied van militaire capaciteiten en uitrusting zijn echter positieve stappen in deze richting.

Nederland en het EVDB. Een militair slagvaardige EU is ook in het belang van Nederland. Ouderwetse en niet of minder bruikbare capaciteiten dienen dus in hoog tempo te worden vervangen door moderne en breed inzetbare militaire capaciteiten die, met voldoende onder-

steunende middelen en logistiek, snel en over grote afstanden precieze slagkracht kunnen uitbrengen. Op termijn kan dit wellicht leiden tot Europese taak- en/of middelenspecialisatie – ook in NAVO-verband – maar dat is voorlopig een brug te ver, zoals ook de AIV heeft geconstateerd. De gedachte aan taak- en/of middelenspecialisatie moet door Nederland echter niet los worden gelaten. Op militair gebied is dit voor de EU namelijk de enig zinvolle weg voorwaarts. Een gemeenschappelijk buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid is echter ook hier weer een stringente voorwaarde. Het moet binnen de EU, dus ook binnen de NAVO, immers eerst duidelijk zijn welk land zich op welke taken en middelen moet gaan richten en wat daarover de afspraken zijn. *Last but not least* betekent een politiek-militair sterkere EU, ook een sterkere NAVO. Dat is van groot belang om de VS bij het bondgenootschap en de EU betrokken te houden, waardoor het ‘EVDB-mes’ aan vele kanten snijdt. Het Nederlandse belang bij een solide EVDB, staat dus nog steeds overeind en Nederland dient daar politiek, militair en financieel gezien in te blijven investeren.

6. OVSE

Doelstelling. In een beschouwing over internationale veiligheidsorganisaties en structuren mag de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) niet ontbreken. Net zoals de NAVO, de EU en de VN, houdt immers ook de OVSE zich daarmee intensief bezig. De belangrijkste deelnemers in de Permanente Raad zijn – naast de afzonderlijke Europese landen – de EU, Rusland en de VS. De hoofd-doelstelling van de OVSE is gericht op het voorkomen van conflicten en het scheppen van veiligheid in Europa door samenwerking en bevordering van democratie.

Takenpakket. Indien inzet van militaire eenheden nodig is ter voorkoming van een conflict, moet de OVSE zich wenden tot de EU (die de taken van de WEU heeft overgenomen) of de NAVO. Feit is wel, dat de voormalige leden van het Warschau Pact, altijd al lid van de OVSE, voor hun economische vooruitgang en veiligheidsgaranties aansluiting zoeken bij, of reeds lid zijn van, de EU respectievelijk de NAVO. De OVSE wordt dus meer gebruikt als een vertrouwenwekkende en interme-

diërende organisatie in algemene zin, dan als een daadwerkelijke economische en politiek-militaire organisatie. De OVSE is voor de waarnemende taak, zoals het beoordelen van de democratische structuur in een land, goed geëquipeerd. Voor toezicht op parlementaire en presidentiële verkiezingen is reeds veel ervaring aanwezig. Het voordeel is dat in de OVSE ook de niet-EU-landen participeren, zoals Rusland.

Taakcoördinatie. Een belangrijk punt voor de OVSE-activiteiten, is de coördinatie tussen het optreden van de OVSE met derden, zoals de lokale autoriteiten en bevolking, de niet-gouvernementele organisaties en internationale organisaties zoals de EU en de NAVO. Het gaat daarbij niet alleen om coördinatie van taken, maar ook om hoe de verschillende tijdschema's op elkaar moeten worden afgestemd om de kwaliteit van de activiteiten, die in cumulatie positieve maar ook negatieve effecten kunnen veroorzaken, te bewaken. Afstemming van activiteiten is dus van groot belang, waarbij de leiding hierover eenduidig moet worden gelegd bij een van de genoemde organisaties. Dit

punt moet consequent worden bewaakt en door de Nederlandse regering onder de aandacht van alle betrokken partijen worden gebracht.

7. Nederland

Van 1848 tot WO II. Nederland heeft al sinds 1848 een grondwetsartikel opgenomen met de strekking de internationale rechtsorde te zullen bevorderen. Daarbij was de Nederlandse beleidslijn aan het begin van de vorige eeuw vooral gebaseerd op neutraliteit. De keuze voor neutraliteit was voor kleine naties een goede benadering en kon verstrikking in de tegenstrijdige belangen van de grotere landen voorkomen. Terwijl de grotere landen gemakkelijker militaire en economische machtsmiddelen konden inzetten, compenseerden de kleine landen hun tekortkomingen op deze gebieden door de nadruk te leggen op objectieve en juridische maatstaven in het internationale verkeer. Bij gebrek aan machtsmiddelen kunnen afgesproken regels inderdaad deels als compensatie dienen in de onderlinge disputen. Voor kleinere landen is dit een niet te verwaarlozen middel. Niet elk klein land realiseerde zich toen echter dat het afdwingen van neutraliteit zonder voldoende economische en militaire capaciteiten tamelijk ongelofwaardig en vruchteloos was. De gevolgen van deze misvatting liggen in de geschiedenis besloten.

Internationale rol. Na 1945 ontwikkelde Nederland zich tot een actieve pleitbezorger van en deelnemer aan internationale bondgenootschappen. Nederland speelde deze rol niet alleen uit noodzaak, maar ook uit overtuiging. Nederland werd partij bij onder meer de oprichting van de EG en de NAVO. Deze periode vormde, vanwege de concrete Warschau Pact-dreiging en de bezetting van Oost-Europese landen, een goede leerschool voor internationale samenwerking. Nederland was zeer actief en naar verhouding behoorlijk invloedrijk, zowel op het gebied van veiligheid en defensie als bij de ontwikkeling van de EU. De NAVO was, onder krachtige leiding van de VS, een succesvolle organisatie waardoor evenwicht ontstond tussen twee machtsblokken. De EG, hoewel zonder krachtige leiding van een bepaald land, maar wel met toenemende samenwerking tussen Duitsland en Frankrijk, groeide langzaam maar gestaag naar een Europese economische integratie, een monetaire Unie en nu ook naar een gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid.

Nederlandse houding. Nederland kent ten aanzien van de besluitvorming binnen Europa het stre-

ven op basis van een gekwalificeerde meerderheid te werken. In haar veiligheids- en buitenlands beleid staat daarbij de oriëntatie op een sterk Europa, dat samen met een sterke VS het verband van de NAVO vormt, centraal. De eerste reactie van Europese regeringen moet dan ook zijn om binnen een serieuze consultatie van zowel de Europese bondgenoten – zo mogelijk resulterend in één gezamenlijke Europese lijn – alsmede van de VS, te komen tot breed gedragen beleid. Een andere weg frustreert het vormen van een gezamenlijk politiek-militair Europees beleid en geeft tegenstanders hiervan vrij spel. Ook richting de VS, die eerder haar belangen elders in de wereld hebben dan in Europa, is het via gezamenlijke standpunten makkelijker de NAVO een nieuw elan te geven. Een eigen, solide, gezamenlijk en daadkrachtig Europees buitenlands en veiligheidsbeleid, is immers de belangrijkste Europese – en dus ook Nederlandse – politiek-militaire bijdrage aan de internationale rechtsorde; hoe moeilijk dit ook mag zijn.

Nederlandse beleidsruimte. Door het lidmaatschap van een groot aantal internationale organi-

saties staat de positie van de nationale staat vanzelfsprekend onder druk, zo ook voor Nederland. Kleine landen in een integrerend Europa en een globaliserende wereld, moeten dus een weg zien te vinden die voldoende aandacht aan hun eigen belangen geeft. Bijvoorbeeld: als economische en handelsnatie is Nederland van oudsher afhankelijk van goede handelsbetrekkingen met andere landen, groot en klein, die net als Nederland opkomen voor het eigen belang. Nederland dient dus temidden van dit alles positie te kiezen, waarbij een goede balans moet worden geraakt tussen het eigen en het hogere en grotere belang. Nederland kan daarbij terugvallen op haar geografische ligging, handelsgeest, argumenten, diplomatie en privé-sector. Andere machtsmiddelen zoals geld, grondstoffen, militaire macht, technologie en/of wetenschap schieten immers – al dan niet door eigen beleid – (deels) tekort. Elk van deze aandachtsgedebieden zijn van belang en verdienen aandacht. In het kader van deze notitie en de vraagstelling, zou een uitwijding over al deze onderwerpen echter te ver gaan. De vraagstelling luidde immers *‘hoe de internationale veiligheid kan worden versterkt, de NAVO, de EU en de Transatlantische Band in het bijzonder?’*

Nederlands beleid. Van belang daarbij is te constateren dat de NAVO zich al meerdere malen heeft aangepast sinds het einde van de Koude Oorlog van een op territoriale bondgenootschappelijke verdediging gerichte organisa-

tie tot een die nu ook de dreigingen tegen de belangen van de NAVO-landen wil tegengaan tot ver buiten haar verdragsgebied, desnoods wereldwijd. Deze intentie is in het belang van Nederland en heeft van haar in Praag (2002) reeds instemming gekregen. Het is dus niet zozeer de vraag hoe de NAVO kan worden aangepast, maar hoe zij hiertoe in staat wordt gebracht. Zoals betoogd in de notitie, zijn daarvoor een drietal zaken doorslaggevend, de zogenaamde kritische succesfactoren. Ten eerste moet de eensgezindheid tussen de NAVO-landen worden hervonden. Ten tweede moet de VS bij de NAVO betrokken blijven en ten derde moet de NAVO over de kwalitatief en kwantitatief benodigde militaire capaciteiten beschikken die nodig zijn voor deze taak. Het is daarbij een verantwoordelijkheid van de Europese NAVO-partners om daaraan serieus te willen bijdragen en bereid te zijn om eigen belangen ondergeschikt te maken aan een gezamenlijk doeltreffend opereren van de NAVO. Uit de beschouwing in de notitie bleek dat voor het concretiseren van deze kritische succesfactoren, een gezamenlijk en daadkrachtig Europees buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid de sleutel is. Zonder dat is eensgezindheid binnen de NAVO namelijk niet mogelijk en is de NAVO voor de VS niet langer een relevante speler. Ook omdat de Europese militaire capaciteiten niet voldoende toereikend en/of relevant zijn. Nederland moet zich dus hard maken voor Europese eensgezindheid, vanzelfsprekend als eerste binnen de EU, maar ook binnen

de NAVO. Dit zal ook de Transatlantische band, niet alleen multilateraal maar ook bilateraal ten goede komen.

Nederlandse bijdragen. De bijdragen die Nederland daaraan kan leveren worden natuurlijk bepaald door haar mogelijkheden. Gezien de economische, financiële en militaire middelen van Nederland, de grootte van haar grondgebied en haar bevolking, zijn deze beperkt. Ze moeten echter ook niet worden onderschat, zeker niet binnen de EU, waar Nederland op sommige gebieden tot de goede middenklasse en soms zelfs tot de hoofdklasse behoort. Nederland mag – en moet – gezien worden. Vooropstaat dat – welke bijdrage door Nederland ook kan worden geleverd – deze geloofwaardig, transparant, kritisch/opbouwend, betekenisvol, reëel, proportioneel, van hoge kwaliteit, solidair, zichtbaar en consequent moet zijn. Ook moet de daad bij het woord worden gevoegd. Nederland moet bereid zijn haar steentje – en soms meer dan strikt nodig is – bij te dragen. Immers; ook *goodwill* en bereidheid tot het dragen van lasten en risico's zijn belangrijke instrumenten in de buitenlandse politiek. De meest waardevolle bijdrage van Nederland is het stimuleren van de grote EU-landen om het voortouw binnen de EU te nemen voor het formuleren van buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid en dit af te stemmen met de overige EU-landen – die immers soeverein zijn – en (vooral) de VS. Er is namelijk geen effectief alternatief. Hetzelfde geldt voor de NAVO, maar het betreft dan de VS.

8. De krijgsmacht

Expeditionair en Homeland Defence. Ter ondersteuning en concretisering van dit beleid, dient Nederland over een krijgsmacht te beschikken die – vooral door de NAVO- en EU-bondgenoten – als relevant wordt beoordeeld. Ook moet Nederland niet terugdeinzen voor de inzet hiervan als NAVO en/of EU-belangen – dus vanzelf ook de Nederlandse – daarmee zijn gediend. Een krijgsmacht is relevant als deze past bij de heersende internationale veiligheidsomgeving en voldoet aan de behoeften die daaruit voortvloeien. In het kort komt dit neer op een krijgsmacht die snel inzetbaar is over grote afstanden en veilig en met snelle, precieze, lange afstand en robuuste slagkracht kan optreden, ook hoog in het geweld-spectrum en desnoods voor langere tijd. In vaktermen wordt dit aangeduid als een expeditionaire krijgsmacht. Dit soort krijgsmacht moet leidend zijn voor de organisatie, inrichting en capaciteiten van de Nederlandse krijgsmacht, waarmee tevens invulling kan worden gegeven aan de verdediging van het NAVO-verdragsgebied en Nederland, hoe onwaarschijnlijk de noodzaak hiervan ook is. Voorts moet deze krijgsmacht een bijdrage kunnen

leveren aan het zogenaamde *Homeland Defence*, zoals bestrijding van terrorisme en rampen in het thuisland, al lenen andere overheidsinstanties zich daar in de regel beter voor. Hiervoor moeten goede interdepartementale afspraken worden gemaakt. Het CDA moet zich daarvoor hard maken.

Capaciteiten en strategie. De exacte omvang van een Nederlandse militaire bijdrage aan een NAVO- of EU-operatie wordt per geval bepaald middels een zogenaamd *Force Generation Process* en – nationaal – via het Toetsingskader. Echter, nu al zijn vrijwel alle Nederlandse militaire eenheden aangeboden aan de NAVO en ongeveer de helft daarvan aan de EU *Headline Goal*. Verder heeft Nederland het voornemen continue deel te nemen aan de *NATO Response Force* met hoogwaardige capaciteiten. Een krijgsmacht wordt relevanter – en krijgt daardoor meer ‘politiek-militair’ gewicht – naarmate deze voorziet in internationale capaciteitstekorten. Binnen het basisprincipe van een expeditionaire krijgsmacht – die in volle omvang onbetaalbaar is – moet Nederland zich dus toeleggen op

deze tekorten, vooral indien deze reeds – volledig of in bepaalde mate – aanwezig zijn binnen de Nederlandse krijgsmacht en dus relatief eenvoudig kunnen worden uitgebouwd. Feitelijk betreft dit een nichestrategie die zowel binnen de EU als de NAVO goed van pas komt. Zonder daarbij uitvoerig te willen zijn, valt hierbij te denken aan (strategisch) zee- en luchttransport, luchtmobile- en helikopteroperaties, amfibische operaties, commando-voering, breed inzetbare fregatten, *multirole* jachtvliegtuigen, luchtverkenning (ook met onbemande vliegtuigen), verdediging tegen ballistische- en kruisraketten en nucleaire, biologische en chemische wapens en inzet van (speciale) eenheden zowel voor opsporing en bestrijding van risico's als voor hulp bij wederopbouw en *Civil Military Cooperation* (CIMIC). Op al deze gebieden heeft Nederland een goede of een basiscapaciteit beschikbaar die verder kan worden verbeterd. Tevens is hiermee uitgebreid ervaring opgedaan en zijn al gewaardeerde bijdragen geleverd. Feitelijk komt een dergelijke strategie overeen met een in internationaal verband (NAVO/EU) afgestemde taak-

specialisatie zeker als ouderwetse, in internationaal verband overvloedige en niet of minder bruikbare, militaire capaciteiten tegelijkertijd worden afgeschaft. Op deze wijze wordt het defensiebudget optimaal besteed. De expeditionaire nichestrategie is dus een veelbelovend pad voor Nederland en kan – in overleg met de NAVO- en EU-partners – zelf ter hand worden genomen. Het huidige kabinet weegt deze lijn al mee. Het CDA moet dit (blijven) stimuleren.

Strategische en tactische capaciteiten. Nederland is geen grootmacht, doch ook zeker niet het meest betekenisloze land in – bijvoorbeeld – de NAVO of de EU. De krijgsmacht moet daarvan een afspiegeling zijn. Zo zal het merendeel van de Nederlandse militaire capaciteiten tactisch van aard zijn; dat wil zeggen, een zinvolle bijdrage kunnen leveren op het midden tot lagere (lokale en tactische) niveau binnen een internationale coalitie. Anderzijds dient Nederland over een selectief aantal capaciteiten te beschikken waarmee niet alleen in een niche kan worden voorzien, maar waarmee tevens strategische druk kan worden uitgeoefend. Dit om de Nederlandse politiek-militaire bijdrage, solidariteit en meerwaarde binnen een NAVO-, EU-, of ad-hoc coalitie te kunnen verhogen. Alle krijgsmacht-delen kunnen daaraan bijdragen, al zijn gradaties aan te geven. Zo is de Koninklijke Landmacht vooral tactisch – op het lokale niveau – georiënteerd, uitgezonderd de commando-eenheden en

de luchtmobiele brigade in samenwerking met de helikopters van de Koninklijke Luchtmacht. Deze eenheden zijn vanwege hun taakstelling en uitrusting, in staat om strategische effecten te behalen. Wel is de omvang respectievelijk het bereik van deze middelen beperkt. Binnen de Koninklijke Marine vertegenwoordigen de Amfibische Transport Schepen – samen met helikopters en mariniers – een strategische capaciteit, zij het dat die beperkt is tot de kuststrook en de direct daarachter gelegen gebieden. Ook de nieuwe luchtverdedigings- en commandovoeringsfregatten zouden een strategische rol kunnen vervullen, maar moeten dan wel worden uitgerust met wapens waarmee doelen op het land (beter en verder) kunnen worden bestreden. Ook de Koninklijke Luchtmacht beschikt over strategische capaciteiten. Dit zijn de jachtvliegtuigen uitgerust met (lange afstand) precisiewapens en ondersteund door tanker- en transportvliegtuigen. Zij kunnen binnen relatief korte tijd vrijwel overal ter wereld zowel tactisch als strategisch optreden – zonodig zeer langdurig en robuust – en ook weer snel worden teruggetrokken als de politieke situatie daar om vraagt. Verder bieden de grond-lucht geleide wapens van de luchtmacht bescherming tegen een strategische bedreiging; namelijk ballistische- en kruisraketten, al dan niet voorzien van massavernietigingswapens. In die zin is sprake van een strategische verdedigingscapaciteit. Al de genoemde capaci-

teiten zijn in staat om – op eigen wijze – strategische druk uit te oefenen. Dit is een niet te onderschatten bijdrage aan het buitenlands- veiligheids- en defensiebeleid van zowel de NAVO, de EU als Nederland zelf. Ook is dit een bijdrage waarmee Nederland zich kan onderscheiden, haar meerwaarde kan aantonen en daardoor haar politiek-militair gewicht kan vergroten. Nederland dient deze capaciteiten dus te koesteren, waar nodig en mogelijk te versterken en de bereidheid te tonen deze daadwerkelijk in te willen zetten. Het CDA zou zich daarvoor moeten inspannen.

9. Afsluiting

Complexe materie. In deze notitie is – rond de vraag ‘*hoe de internationale veiligheid te versterken?*’ – een beschouwing gegeven van de huidige politiek-strategische ontwikkelingen, met name gerelateerd aan de NAVO, de EU en de Transatlantische Band. Daarbij is een veelheid van daaraan gerelateerde aspecten de revue gepasseerd. Gezien de complexiteit van de materie was dat onvermijdelijk. Veel van de behandelde zaken kennen een eigen – doch verbonden – dynamiek en zijn moeilijk te voorspellen. In die zin zijn de bevindingen van deze notitie niet ‘waterdicht’ of ‘de absolute waarheid’. Het zet de lijn voort van eerdere CDA-rapporten over veiligheid en defensie en is tegelijkertijd *food for thought*. Het moeten telkens opnieuw worden gezien en besproken in het licht van de heersende situatie.

‘Rode draden’. Op basis van de gedane bevindingen kan wel een aantal ‘rode draden’ worden getrokken. Voor de duidelijkheid worden de belangrijkste daarvan onderstaand weergegeven. Voor een goede interpretatie van deze ‘rode draden’ is het integraal lezen van de notitie

noodzakelijk.

- Nederland is sterk afhankelijk van en gebaat bij goed functionerende internationale veiligheidsstructuren en organisaties, zoals de VN, de NAVO, de EU en – daarnaast – de Transatlantische Band. Ad-hoc coalities – hoe noodzakelijk of onvermijdelijk soms ook – zijn daarvoor geen duurzaam alternatief.

- Zonder de VS is de NAVO ten dode opgeschreven. Dit is zeer ongewenst, want Nederland heeft baat bij de NAVO. De NAVO moet dus worden ‘gerepareerd’. De VS moet dan ook bij de NAVO betrokken blijven. Daarvoor is het essentieel dat de NAVO de Amerikaanse zorgen serieus neemt en daar wat aan doet, dat zij vitaal blijft in haar besluitvorming en over de juiste capaciteiten beschikt, niet alleen militaire, maar ook civiele. Met de inzet van deze laatstgenoemde moet van aanvang af rekening worden gehouden. Het adequaat managen van de komende uitbreiding, de oprichting van de *NATO Response Force* en het versterken van de Europese militaire capaciteiten zijn essentieel voor een vitale NAVO. Ook is eensgezindheid van de grote EU-

landen binnen de NAVO van levensbelang.

- Preventief militair optreden is een grote uitzondering en is alleen onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden en na zorgvuldige afwegingen van alle factoren gerechtvaardigd. Aan preventieve en vertrouwenwekkende maatregelen en aan stabilisatie en wederopbouw van een land of regio met inschakeling van civiele capaciteiten, dient in een vroeg stadium zeker net zoveel – zo niet meer – aandacht te worden besteed dan aan daadwerkelijke gevechtshandelingen.

- Van de EU mag medewerking en evenwicht worden verwacht richting het veiligheids- en defensiebeleid van de VS. Ze moeten samen optrekken. De EU dient medeverantwoordelijkheid te tonen – en te nemen – voor de bescherming van de internationale rechtsorde en het tegengaan van bedreigingen in de wereld, als een gelijkwaardige partner van de VS. Een vooropgezette taakverdeling tussen de VS, de NAVO, de EU en/of ad-hoc coalities moet daarbij worden voorkomen. Complementariteit van commandostructuren en capaciteiten blijft het uitgangs-

punt. Onnodige duplicatie moet worden vermeden.

- De VS en Europa zijn vanuit een gemeenschappelijke geschiedenis, cultuur, normen, waarden en belangen op elkaar aangewezen. De Transatlantische Band moet in tact blijven, gebaseerd op een volwaardige relatie tussen de EU en de VS. Het uitsluitend kritiek geven op de VS geeft daarbij geen pas. Een kritische, doch open en eerlijke dialoog met de VS, het serieus nemen van haar zorgen en de daadwerkelijke bereidheid daar wat aan te doen zijn effectiever. De NAVO – zeker in de nieuwe structuur en met de operationele ontwikkelingen – blijft onlosmakelijk verbonden met de Transatlantische Band.

- Van Nederland mag de politiek-militaire bereidheid en geschiktheid worden verwacht om een zinvolle, zichtbare, passende en solidaire bijdrage van hoge kwaliteit te leveren aan het oplossen van internationale veiligheidsvraagstukken. Het defensiebudget moet daarop zijn afgestemd. De ondergrens is daarin bereikt. Op militair gebied zal de Nederlandse bijdrage vaak op het tactische (lokale) gebied liggen. Nederland moet echter vooral inzetten op – zo mogelijk versterking van – de huidige niche en strategische capaciteiten en de bereidheid tonen om deze daadwerkelijk in te zetten. Ook kunnen civiel-bestuurlijke Nederlandse bijdragen een grote rol spelen in de wederopbouw van een land. Hiermee moet van

aanvang af rekening worden gehouden. Daarnaast moet Nederland haar integrale interne veiligheid – zoals de Civiel Militair Bestuurlijke Afspraken – snel op orde brengen. Dit is namelijk de keerzijde van de externe veiligheid.

- De aanmaak en uitvoering van een eigen, coherent en daadkrachtig Europees buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid – waaronder een overkoepelend EU strategisch concept, bijbehorende capaciteiten en een geconsolideerde Europese defensie-industrie – is van groot belang

voor adequate Europese besluitvorming en daadkracht, ook richting de NAVO, en de VN. Ook draagt dit sterk bij aan evenwichtige relaties met de VS en de versterking van de Transatlantische Band. Eensgezind Europees beleid is prioriteit nummer één, waaraan Nederland constructieve bijdragen moet leveren, gebaseerd op een goede balans tussen Europese- en Transatlantische oriëntatie. Afstemming van dit eensgezinde EU-beleid met de NAVO en de VS zijn van doorslaggevend belang.

Artikel 5 van het NAVO Verdrag

The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area.

Any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall immediately be reported to the Security Council. Such measures shall be terminated when the Security Council has taken the measures necessary to restore and maintain international peace and security.

Lijst van afkortingen

EU	Europese Unie
NAVO	Noord Atlantische Verdrags Organisatie
VS	Verenigde Staten van Amerika
VN	Verenigde Naties
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
EVDB	Europees Veiligheids-en Defensiebeleid
WMD	Weapons of Mass destruction
ISAF	International Security Assistance Force
SFIR	Stabilisation Force Iraq
NRF	NATO Response Force
ECAP	European Capability Action Plan
CMBA	Civiel-militair-bestuurlijke-afspraken
OCCAR	Organisation Conjointe de Coopération en matière d'armement
WEU	West-Europese Unie
EG	Europese Gemeenschappen
CIMIC	Civil Military Cooperation

Bronnen

- Kamerbrief Defensie, 30 juni 2003
- Kamerbrief inzake NAVO ministeriële bijeenkomsten te Madrid, 3 en 4 juni 2003
- AIV rapportage “Nederland en de organisatie voor veiligheid en samenwerking in Europa in 2003: rol en richting”
- Prof. Mr. P.J. Teunissen “De NAVO en de EU na de Top van Praag”
- Philip H. Gordon “Bridging the Atlantic Divide”
- Sir Eemery Jones Parry “After Prague: Relations between NATO and the EU”
- Strobe Talbott “From Prague to Baghdad: NATO at risk”
- NATO Press Release: “Prague Summit Declaration”
- NATO Review Summer 2002: “Transforming the Alliance”
- Secretary General Robertson “Towards the Prague Summit”
- Ibidem “NATO after the Prague Summit”
- Peter Glotz “Die Transatlantische Kluft wird grosser”
- Heinrich Vogel “Das Ende des Westens”
- RUSI “A secure Europe in a better world”
- Henrik Larsen “The EU: A global military actor?”
- Massimo Annati “Shaping the requirements for the European Rapid Reaction Force”
- Antonio Missiroli “Europe’s security policy today”
- Bram Boxhoorn: “Redactioneel”, Atlantisch Perspectief 3/3
- The White House: “The National Security Strategy of the USA, september 2002”
- Rem Korteweg “Europa en de preventieve oorlogvoering”
- Bart romp “Aan elke hegemonie komt een eind”
- Charles Kupchan “Een transatlantische scheiding is onvermijdelijk”
- Robert Kagan “Echtscheiding is geen optie”
- Atlantisch Nieuws, Ap 2003 3/22
- Richard Herzinger “Siamesische Zwillinge”
- Thomas Risse “Es gibt keine Alternative!”
- Brief Ministerie van Buitenlandse Zaken 21 501-02, nr 485 over toekomst EVDB
- Prinsjesdagbrief Ministerie van Defensie, 8 juli 2003
- Brief Ministerie van Buitenlandse Zaken en Defensie 28 676, nr. 2 over Praag
- Brief Ministerie van Defensie 25 november 2002 over verslag bijeenkomst EU ministers
- Brief Ministerie van Defensie 10 juni 2003 over EVDB en de Conventie en de gevolgen voor de Nederlandse krijgsmacht

■

**Samenstelling CDA-
Projectteam
Internationale
Veiligheid (ingesteld
door de CDA-Commissie
Buitenland)**

■

R. Moerland (voorzitter)
A.B.M. Frinking
W. de Kok
R.W.F. Kortenhorst
B.P.J. van Winsen

Adviseurs
J.J.A.M. van Gennip
J. Mulder
A.M. Oostlander
C. van Vliet